

I NTRODUCCIÓ

GRUP OCATA

Els anys setanta es produí un canvi en el disseny i la seva cultura; un canvi que va arribar als plantejaments teòrics, a les pràctiques professionals i a les justificacions ideològiques.

A partir d'aquest canvi, el qual podem considerar que fou una vertadera ruptura, vam entrar en el que es pot considerar una etapa nova. El panorama social i cultural era diferent i el disseny també ho era. Diguem-li etapa post-moderna o com es vulgui, el cert és que es van abandonar actituds, normatives, rutines professionals i utopies socials.

En el camp estricte de l'arquitectura i del disseny es produí una vertadera revolta en contra de les suposades rigideses de l'estil internacional de la «bona forma» i especialment en contra dels condicionaments funcionals, els quals restaren com a símbols d'una estètica passada, d'un «Ancien Régime» formal.

A partir del moment en què es produí la ruptura, l'exigència de llibertat en l'estil es convertí en un desig absolut. Els dissenyadors reclamaven la manca de condicionaments propis de l'artista a l'època de la cultura moderna.

Ara, després d'uns anys, quan el moment més fort de la ruptura ja ha passat, però també quan s'han consolidat moltes de les preses de posició que es van fer en contra del moviment modern, ja és hora de reflexionar sobre aquests temes amb una mica de serenor.

Per aquest motiu hem demanat a un conjunt de teòrics del disseny que reflexionin sobre quatre qüestions plantejades a l'entorn dels condicionaments que planen sobre els determinants de la forma, i en conseqüència, sobre el grau de llibertat dels professionals del disseny.

B

ANNA PAPIOL

Dra. en Filologia, Professora de l'Escola Superior de Disseny, Sabadell i de l'Escola Elisava.

JORDI PERICOT

Dr. en Filosofia, Catedràtic de Disseny a la Universitat de Barcelona, autor de: *Servir-se de la Imatge*, 1988 i editor de *Pedagogia del Disseny*, 1992.

JORDI BERRIO

Dr. en Filosofia, Professor titular de Teoria de la Comunicació a la Universitat Autònoma de Barcelona, autor de *Teoria Social de la Persuasió*, 1983, i *L'opinió pública i la democràcia*, 1990.

ENQUESTA «DISSENY I LLIBERTAT EN EL PROCÉS DE CREACIÓ DE FORMES»

1. Sota la influència del racionalisme i del funcionalisme hom considerava que l'activitat del dissenyador estava fortament condicionada. Hi estàs d'acord?

2. Actualment la situació sembla que ha canviat. No obstant, d'haver condicionaments, quins creus que serien?

3. Malgrat això, creus que el dissenyador d'avui gaudeix de més possibilitats expressives? Per què?

4. Seria desitjable que en un procés de disseny no hi haguessin condicionaments? Per què?

Aquí tenim les respostes, en la seva llengua original, junt amb algunes reflexions que el Grup Ocata n'ha fet.

Davant de totes aquestes respostes comprovem que el disseny sempre s'ha considerat dins d'uns condicionaments que marquen els seus límits, límits que alhora són la seva raó d'existència, ja sigui que responguin a necessitats dites fisiològiques o bé de tipus cultural. El disseny, en tota la seva història, ha oscil·lat entre aquests extrems.

Per una altra banda no podem oblidar els condicionaments tecnològics i econòmics, sempre presents en el procés del disseny. És a dir, que tot disseny s'ha d'instrumentalitzar d'acord amb un sistema productiu que disposa d'unes tecnologies determinades sempre supeditades a un marc econòmic concret.

Aquestes limitacions determinen els llenguatges que utilitza el disseny, i també el fet que la determinació formal s'inclini més cap als aspectes formals o funcionals dependrà de les pressions de tipus cultural que rebí.

Dins dels condicionaments culturals, cal tenir en compte, segons assenyala J. Woodham, el pes que poden arribar a tenir, en una època determinada, els factors ideològics i polítics predominants.

L'èmfasi que fa l'autor sobre condicionaments culturals en el disseny queda matisat pel fet que considera que les limitacions dels factors tecnològics són les que justifiquen ideològicament les formes derivades del mode de producció.

Per una altra banda, G. Bersano constata que l'objecte com més està abocat a l'hiperconsum –i aquí l'autor està fent referència al consumisme propi de la societat de l'opulència– menys limitacions funcionals té.

El racionalisme es proposa utilitzar de la manera més lògica possible la totalitat dels requeriments i condicionaments que adoben un procés de disseny. En la mesura que el dissenyador utilitzava procediments racionalistes veia facilitat el procés de disseny –assenyala J. Capella–. Però de fet el racionalisme, en donar preferència als elements racionals per sobre dels emotius, provocà unes solucions de disseny més properes a les funcions utilitàries que a les culturals.

D'altra banda, el funcionalisme es planteja l'explicitació formal derivada directament de les funcions utilitàries en la mesura que les solucions funcionals es converteixen en models per qualsevol pràctica de disseny. D'aquesta manera el funcionalisme esdevé un estil.

Estem d'acord amb J.M. Montaner quan afirma que el racionalisme, pel fet de donar primàcia a les qüestions racionals, no és necessàriament contrari a la tradició, malgrat que en una època passada el racionalisme negava el referent històric. El que veritablement és antitradicionalista és el funcionalisme ja que, en basar-se en les funcions per determinar la forma, es veu obligat a canviar la forma a mesura que la funció va canviant històricament.

El funcionalisme juntament amb el racionalisme, sota els principis de la modernitat, produeixen l'estil internacional –acota Owen–, mentre que les formes de la postmodernitat produeixen l'estil del caprici.

Ara bé, els condicionaments són més forts i contundents –diu Deforge– però no haurien de determinar la labor del dissenyador i així el disseny quedarà situat com una activitat artística. No obstant això, nosaltres ens preguntem si en el disseny és possible crear formes no codificades que siguin enteses per una majoria de la població.

Una altra posició (Buchanan, Ricard i Satué) consisteix a canalitzar les possibilitats expressives a partir dels condicionaments que, com indica A. Pansera, poden quedar neutralitzats a partir d'una poètica individual.

Com veiem, les possibilitats expressives no resten limitades pel racionalisme ni pel funcionalisme. Els defensors d'aquestes posicions (Buchanan, Ricard, Satué, Capella, Larrea) consideren que el funcionalisme i el racionalisme, en tant que espais metodològics consolidats, permeten enfrontar-se a les aplicacions comercials dominants en aquesta època i a la condició aleatòria imposada per la moda i l'efímer.

La defensa dels condicionaments com a elements necessaris pel disseny és contestada per A. Mendini, el qual considera que els condicionaments han estat catastròfics pel disseny i, que lliure d'ells, el projecte imaginatiu allibera energies imprevisibles.

Hem subratllat el condicionament del mercat com a fonamental. En canvi, G. Bersano atribueix una dimensió crítica a les formes actuals. Des d'aquest punt de vista, les formes simbòliques representarien una rebel·lió contra la tradició.

En canvi, E. Satué considera que la llibertat expressiva en el procés de disseny no configura una crítica a la tradició sinó que expressa una manca de model. En aquestes condicions, el bon disseny, mancat del suport dels models, queda lliurat al talent del dissenyador. En oposició a les actituds anteriors, Quim Larrea i Juli Capella veuen el disseny actual i els seus condicionaments de manera molt crítica i consideren que, en aquests moments, en els dominis de la determinació de la forma hi ha una manca de criteris ètics i filosòfics i, consegüentment, hi domina la «superficialitat hiperestètica».

A les últimes dècades la situació sociocultural ha canviat evidentment, però no en tot l'àmbit del disseny. Hi ha productes que no estan subjectes al consum de massa (autobusos, material quirúrgic, etc.) perquè continuen essent funcionals en els seus aspectes més importants. En canvi, d'altres que s'adrecen a un públic molt nombrós de consumidors, la seva forma ve determinada per estratègies persuasives.

Deixant de banda el disseny que està fora dels àmbits més generalitzats del consum, podríem dir que la forma està dominada per l'efímer, la moda i els imperatius del mercat. Per tant, en aquest tipus de disseny els condicionaments són aparentment menors, ja que es pot utilitzar acríticament qualsevol forma, encara que en realitat tots els objectes estan dominats per la seva condició de mercaderia. No hi ha estil estètic pròpiament dit, sinó estratègies de marketing.

Segons Y. Deforge, i d'alguna manera també Enric Satué, els condicionaments són inevitables però el dissenyador s'ha d'esforçar en ser lliure i fer un bon ús d'aquesta llibertat.

Pel seu cantó, A. Ricard argumenta que no es pot

generalitzar. Cal distingir entre un disseny «lúdic» el qual no té condicionaments i un disseny «rigorós» que té molts condicionaments, i a més existeixen molts objectes que compleixen la mateixa funció, per tant, el dissenyador es veu obligat a innovar per poder sobresortir del conjunt i aportar solucions d'interès.

Els condicionaments actuals, segons Dovey, no provenen de la funció sinó de les característiques de la societat: hi ha imperatius com l'acumulació del capital, l'habitabilitat, etc. Com diu també Woodham, són condicionaments que provenen de la societat de consum, pròpia de l'etapa d'expansió econòmica dels anys vuitanta però que canvia amb la situació actual de recessió dels noranta.

A. Medini situa el disseny al marge de la problemàtica que lliga els condicionaments a les formes. Ell, d'una manera radical, situa el disseny dins el camp de l'art i considera que l'artista-dissenyador gaudeix d'una llibertat creadora absoluta. És que aquestes afirmacions radicals tenen com a objectiu la provocació?

A les antípodes de les expressions anteriors, Buchanan reafirma la necessitat de que el dissenyador serveixi el poble i ho faci amb la mateixa pulcritud i rigor d'un enginyer. Dins d'una línia pròxima a Buchanan es troben les afirmacions de J. Capella i Q. Larrea.

Per Owen, el post-modern no soluciona els problemes que té plantejats el disseny ja que es centra especialment en els aspectes formals sense tenir cura dels aspectes funcionals.

Suposant que l'estil limita les possibilitats expressives i també que els estils racionalista i funcionalista representen una limitació de les formes possibles a l'hora de dissenyar espais, objectes i imatges, cosa que neguen alguns dels nostres corresponents, s'ha d'admetre que la situació actual ofereix un conjunt de possibilitats expressives més ampli que el precedent.

Així ho afirmen entre d'altres Bersano y Montaner. Alguns fan èmfasi en les limitacions que sorgeixen de l'economia de consum actual (Buchanan, Dovey). Juli Capella i Q. Larrea fan una distinció, la qual consideren significativa, entre les possibilitats expressives i la llibertat del dissenyador. És cert que el dissenyador, lliure d'un estil dominant, pot escollir diverses propostes formals que provinquin de diferents estils històrics i en aquest sentit té unes possibilitats expressives molt grans. Tanmateix, la seva tasca mai no havia estat tan determinada per les necessitats del marketing i de les vendes com ho és ara. I això limita la seva llibertat.

Per una altra banda, Mendini insisteix en la seva posició extrema: el dissenyador, diu, ha de treballar al marge de qualsevol disciplina; però, nosaltres ens preguntem: independentment també de la disciplina imposada pel mercat?

Per la pròpia naturalesa del disseny no hi pot haver un disseny sense condicionaments. Alguns com Dovey, Buchanan, afegeixen que ni que això fos possible tam-

poc seria desitjable. Els condicionaments són –com diuen J. Capella i Q. Larrea– fonamentals, no només perquè creen normes en el procés de disseny a partir de les quals és possible l'expressió, sinó també perquè n'impulsen la transgressió.